

**AZERBAYCAN SİYASİ GÖÇMENLERİNİN EN
ÖNEMLİ YAYIN ORGANLARINDAN BİRİ OLAN
AZERİ TÜRK DERGİSİ**

Belkıs ULUSOY*

**One of the Most Important Publication of Azerbaijan
Political Immigration Azeri Türk Journal**

After the collapsing of the National Republic of Azerbaijan in 1920, because of the strict pursuit on nationalist Azeri intellectuals and statesmen, many Azeri intellectuals had to leave their country and came to Istanbul. This group that called as Azerbaijan political immigration attempted to the publication activities by the leadership of Resulzade Mehmed Emin. In this article *Azeri Türk* journal which is published between 1928-31 and known as an anti-Bolshevik publication, is presented. The journal takes on ideal of independence of Azerbaijan and manage to get an public idea on this subject among the Azeri Turks.

.....

1928-1931 yılları arasında dört yıl süreyle yayınlanan *Azeri Türk* dergisi Azerbaycan Milli Cumhuriyeti'nin Bolşevik hakimiyetine girmesiyle buradan kaçarak İstanbul'a gelen aydınlar tarafından çıkartılan ilmî, edebî, içtimaî, iktisadî ve siyasî bir dergidir. 1 Şubat 1928 tarihinde yayım hayatına başlayan, on beş günde bir yayınlanan, *Azeri Türk* dergisinin imtiyaz sahibi Mehmed Sadık Ahundzade, sorumlu

* Araş.Gör., İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü.

müdürü ve baş yazarı Resulzade Mehmed Emin Bey'dir. Derginin neredeyse tamamı Azerbaycan'ın problemlerine ait yazılar içermektedir. Bunun nedeni *Azeri Türk*'ün yayınlanmakta olduğu 1928-1931 döneminde Azerbaycan'ın her bakımdan çok zor bir dönem geçiriyor olmasıdır. Azeri halkının maruz kaldığı güç şartları ve haksızlıkları korkusuzca dile getirmekten çekinmeyen *Azeri Türk*, kararlı bir şekilde sorunların üzerine gitmiş ve gerek Azerbaycan'daki gerekse yurtdışındaki Azeri Türkleri arasında Azerbaycan'ın bağımsızlığına kavuşması ve Rus tahakkümünden bir an önce kurtulmasına dair fikir birliği oluşmasında büyük rol oynamıştır.

Sovyet Rusya birçok yeni uygulamayı ve kanunu bu dönemde Azerbaycan üzerinde tatbik etmeye başlamıştır. Ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel ve eğitim alanlarındaki birçok değişiklik bu dönemde yapılmıştır. 1928 yılında Bakü Komünist Partisi genel sekreteri önderliğinde devlet teşkilatlarında ve dışarıda başlatılan temizlik hareketi neticesinde yüzlerce Azeri aydını ve burjuva olmakla suçlanan birçok Azeri iş adamı toplu halde tutuklanmış, sürülmüş veya idam edilmiştir. 1929 senesinde kesin olarak Latin harflerine geçilmiş, Rusça, üniversitelerde ve devlet kuruluşlarında resmî dil kabul edilmiş ve yine aynı sene içinde mecburi tahsil uygulamasına geçilmiştir ki bu durum zaten öğretmen açığı sorunuyla karşı karşıya olan Azerbaycan'a Rus öğretmen gönderilmesine dolayısıyla da Azeri çocuklarının Rus öğretmenlerce onların kültür ve adetlerine göre eğitilmelerine sebep olmuştur. Aynı dönemde yüzyılların ürünü olan Azeri edebiyatı unutturulmaya çalışılarak suni proleter edebiyatının Azeri halkına benimsetilmesi yolunda Sovyet hükümeti tarafından çalışmalar yapılmıştır. Kadınlara peçe ve ardından çarşaf yasağı da bu dönemde uygulanmaya başlamış bunun yanısıra yürürlüğe koydukları serbest aile kanunları ile toplumda büyük bir ahlâk buhranı ve aile faciaları yaşanmasına yol açılmıştır. Azeri halkını büyük bir ekonomik zorluk içine iten kolektifleşme siyasetine yine 1929 senesinde başlanmış, bunun sonrasında gelen erzak istikrazı ve bunun sebep olduğu açlık ve kıtlık da bu dönemde yaşanmıştır. Görüldüğü gibi bu dönemde Azeri halkı siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel ve eğitime dair birçok problemle yüz yüze kalmıştır. *Azeri Türk* dergisi ise dönemin en iyi yazar kadrosunu bünyesinde toplayarak bu sorunlara ve bunların yol açtığı ya da gelecekte açacağı sorunlara değinerek Azeri Türklerinin gözünü açmaya ve onları

her konuda bilgi sahibi ederek Azerbaycan'ın istiklali davasında bir fikir etrafında toplamaya çalışmış ve bunda da oldukça başarılı olmuştur.

1. Derginin yazar kadrosu

Resulzade Mehmed Emin ve Mehmed Sadık Ahunzade'nin dışında derginin yazar kadrosunda başlıca şu isimler göze çarpmaktadır: Mirza Bala Mehmedzade, Kemal, A. Uran, Ayn Kaf, San'an, Şefi, Azeri, Mustafa, M. Sisyanlı, H.C.L., Y. Ali, Mir, Cafer Sadık.

Bu zengin yazar kadrosu gerek Azerbaycan'a gerekse Türkiye ve çeşitli Avrupa ülkelerine yayılmıştı. Bu sayede *Azeri Türk*, sadece Azerbaycan ve Türkiye'de değil, dünyanın birçok yerinden birinci elden bilgi alabilme ve bunları okuyucularına iletebilme imkanına sahipti. Derginin, Fransa, Almanya, Lehistan gibi çeşitli Avrupa ülkelerinin yanı sıra İran, Afganistan gibi Orta Doğu ülkelerinde de muhabirleri bulunuyordu. Bu yazar kadrosuyla *Azeri Türk* okuyucularına dünyada neler olup bittiğine dair ayrıntılı bilgiler verebiliyor, onları Azerbaycan'da ve dünyada her gün değişmekte olan siyasi ve ekonomik koşullardan haberdar ederek Azerbaycan'ın bu değişen koşullar karşısında aldığı yeni vaziyetin daha net anlaşılabilmesini ve bu sayede Azeri halkının Azerbaycan istiklali uğrunda savaşını daha bilinçli olarak sürdürebilmesini sağlamayı amaçlıyordu.

M.E. Resulzade, M.B. Mehmedzade, Mehmet Sadık, "Şefi" rumuzunu kullanan Şefi Bey Rüstembeyli, "Kemal" rumuzunu kullanan Kemal Ganizade Bey, yazılarında "H.C.L" imzasını kullanan H. Cemal Bey(ov) İstanbul'da ikamet ediyor ve makalelerini burada yazıyorlardı. Ancak dergide, Resulzade'nin çeşitli sebeplerle çıktığı yurtdışından yazmış olduğu makaleler de bulunuyordu. Örneğin, A. Şeyhülislam ile C. Hacıbeyli'nin Paris'te kendilerini yegane sorumlu teşkilat addetmeleri ve merkezi İstanbul'da bulunan AMM'yi tanımadıklarını beyan etmeleri üzerine Fransa'ya giden Resulzade, hem bu soruna çözüm bulmuş, bu kişilerin Millî Merkez'e ve kendisine olan bağlılıklarını tazelemiş hem de bu arada Fransa'da gerçekleşen seçimleri yakından takip etmek fırsatını bularak burada kaldığı süre zarfında konuyla ilgili yazılarını dergiye göndermiştir. Resulzade, 22 Mart 1928'den 30 Haziran 1928'e kadar olan süre içinde yayınlanan beş makalesini dergi idarehanesine

Paris'ten postalamıştır. Yine Paris'te bulunduğu süre içinde Fransız basınına takip etmek suretiyle Almanya'daki seçimleri daha yakından izlemek fırsatını bulmuştur. Derginin Fransa'daki kadrosunu "Azeri" rumuzunu kullanan yazarımız ile "Mir" rumuzunu kullanan Mir Kasım Mehdi(yev) oluşturur ve bunlar *Azeri Türk'e* yazılarını daima Paris'ten gönderir. Almanya'dan dergiye ulaşan haberlerde ise A. Uran imzası vardır. Derginin Almanya muhabirliğini yapan ve Berlin'de ikamet eden A. Uran'ın, haberlerinin yanı sıra makaleleri de dergide yer alır. Yazılarına "Mustafa" ya da "M" imzasını koyan Mustafa Vekilli ise Varşova'dan gönderdiği haberleriyle ve siyasi makaleleriyle *Azeri Türk'e* katkıda bulunur. Dergide sıkça rastladığımız "Daş Demir" şeklindeki imzanın sahibi de Mirza Bala Mehmedzade'nin kendinden başka birisi değildir.2 Daş Demir imzasını kullandığı yazılarının altına "Bakü" ibaresini koyarak yazılarını Azerbaycan'da yazdığı kanısını uyandırmayı amaçlayan Mirza Bala, bu türden yanıltmalarla Sovyet hükümeti ajanlarını şaşırtıp oyalayarak İstanbul'da daha rahat hareket etme imkanı kazanmayı amaçlar. "Aydın Kaf" ya da "A. K." imzasıyla yazan kişi ise derginin Orta Doğu muhabirliğini üstlenmiştir. Afganistan ve İran ile ilgili en son haberler bu muhabir vasıtasıyla dergide yer alır. *Azeri Türk'ün* İran muhabirliğini üstlenen Cafer Sadık ise, Tebriz'de ikamet etmekte olup buradaki son haberleri dergiye iletmekle görevlidir. İstanbul'da ikamet etmekte olan Sen'an daha çok İran edebiyatıyla ilgilidir ve İranlı Türk şairlerini daha doğrusu Güney Azerbaycan edebiyatını ve Güney Azerbaycanlı şairlerle bunların şiirlerini tanıtan yazılarıyla dergide yer alır. Ayrıca kendi yazmış olduğu şiirlerle de *Azeri Türk'e* katkıda bulunur. Derginin kapağında yer alan "meselemize muvafık yazılar memnuniyetle neşrolunur" ibaresine bağlı kalınarak derginin devamlı yazar kadrosunun dışında, dergi idaresine gönderilen ki, bunların birçoğu üniversite öğrencileri tarafından gönderilmekteydi, Azerbaycan'ın istiklâli davasına dair makale ve şiirlere de dergi sayılarında yer verilmiştir.

2. Derginin içeriği

Amacı Azerbaycan'ın istiklâline kavuşması olan, milliyetçi ve Bolşevizm karşıtı yayınlarıyla dikkat çeken *Azeri Türk*, kapağında yer

---

2 H. İbrahimli, a.g.e., s. 25.

alan “edebî, içtimaî, iktisadî ve siyasî milliyetperver mecmua” ibaresine uygun olarak Azerbaycan’ın ekonomik, siyasî, sosyal ve edebî meselelerine dair makale ve haberler ile her sayıda en az bir en fazla iki tane olmak üzere şiir içerir. İlk yayımlandığı sene özellikle ekonomi ve siyasî ağırlıklı yazılara ağırlık veren *Azeri Türk*, sadece Azerbaycan’a dair yazar içermez. Başta Sovyet Rusya olmak üzere Türkiye, İran ve Avrupa merkezlerinde gelişen sosyal, siyasî ve ekonomik olayları da bizzat bu ülkelerde bulundurduğu muhabir ve yazar kadrosuyla çok yakından takip eder. Dergide, Sovyet Rusya’nın Azerbaycan’da uyguladığı Ruslaştırma politikasına³, ülkenin millî servetlerinin bedelsiz olarak Rusya’ya taşınması ve bu durumun Azerbaycan ekonomisine, dolayısıyla da Azeri halkının sosyal hayatına olan olumsuz tesirlerine sıkça değinilir. Bunun dışında Azerbaycan’ın yeraltı ve yerüstü zenginliklerine dair ayrıntılı bilgiler verilerek, Azerbaycan’ın kendi kendini idare etme kabiliyetinde bir ülke olduğu, istiklâline düşkün Azeri gençliğinin ve köleliğe alışık olmayan Azeri köylüsünün yardımıyla Azerbaycan’ın istiklâlini kazanıp Sovyet Rusya’nın sömürsünden kurtulmasının mümkün olduğunu savunan makaleler de yer alır. Bu tür ekonomi ve siyasî içerikli makalelerin dışında Azerbaycan’ın zengin tarihî ve kültürel geçmişi hakkında bilgiler veren yazı dizileri ile millî kültürü ve sanatına dair ayrıntılı bilgiler içeren makalelere de sıkça yer verilerek, gerek yurtdışında ülkesinden uzakta yaşamak zorunda kalan Azeri gençliğinin gerekse Azerbaycan’da Sovyet hükümetinin okullarda ve Komsomol teşkilatları⁴ vasıtasıyla okul dışında uygulamakta olduğu Ruslaştırma politikasından ötürü, millî terbiye ve kültürünü unutma tehlikesiyle karşı karşıya kalan Azeri gençliğinin millî ananelerine bağlı kalarak, vatan sevgisiyle yetişmeleri sağlanmaya çalışılır. Bu tür siyasî, iktisadî, sosyal içerikli yazıların yanında her sayının son sayfasında bir ya da daha fazla sayıda kitap veya dergi tanıtımına ve bazen de başka dergi ya da gazeteler de yayınlanmış olan makale tanıtımlarına yer verilir. Bunun yanı sıra Azeri Türk Gençler Birliği’nin çoğunlukla *Azeri Türk* idarehanesinde yapılan toplantıları ve bu toplantıların içeriği hakkında bilgi verilir. Yine

3 “Ruslaştırma politikası” hakkında daha fazla bilgi için bkz. Nadir Devlet, *Çağdaş Türkler: Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Çağ Yayınları (İstanbul 1993), s. 412-414.

4 Komsomol (Bütün Sovyet Komünist Gençler Birliği) Teşkilatı: 15-28 yaş arası gençlerin parti gözetimi altında politik eğitiminin yapıldığı yer.

yurtdışındaki Azerilerin yapmış oldukları toplantılar, verilen konferanslardan seçilen konuşmalar ve Azerbaycan siyasi göçmenlerinin yurtdışında gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlere dair malumatlar da dergide yer alır.

Kasım 1928'de çıkan 20. sayıdan sonra Resulzade Mehmed Emin ve Mehmedzade Mirza Bala'nın, derginin imtiyaz sahibi Mehmed Sadık Ahundzade ile aralarında çıkan bir anlaşmazlıktan dolayı dergiden ayrılmaları üzerine derginin içeriğinde önemli değişiklikler meydana gelir. Aralık 1928'de çıkan 21. sayıdan itibaren Mehmed Sadık yönetiminde yayın hayatına devam eden *Azeri Türk*, eskiden olduğu gibi Azerbaycan'ın istiklâli davasını benimser ve tüm gücüyle bu dava yolunda faaliyet gösterir. Ancak Azerbaycan'ın istiklâlinin kazanmasının tek bir şekilde mümkün olacağını savunur ki, o da Kafkasya Birliğinin sağlanmasıdır. Nitekim Mehmed Sadık, *Azeri Türk*'ün ikinci yaşına girmesi dolayısıyla 16 Şubat 1929'da yayınlanan 23. sayının ilk sayfasında yer alan dergiyi tanıttığı bir yazısında; "*Azeri Türk* Azerbaycan istiklâl davasını müdafaa etmek vazifesini deruhte eden milliyetperverlerin yayın organıdır. Dergimiz esarete bulunan Türk ülkelerinin kurtuluşunu diler ve Kafkasya milletlerinin Rusya esaretinden kurtuluşunu, Rusya'nın istilasına karşı birleşmelerinde ve Ruslukla mücadele etmelerinde görür" şeklindeki sözleriyle bu fikrini açıkça belli eder. Bu düşünceyle hareket eden Mehmed Sadık, derginin hemen hemen bütün sayılarında Kafkasya Birliğinin önemini belirten nitelikte makaleler yazar ve dergide Kuzey Kafkasya'ya ve sorunlarına dair makale ve haberler fazlaca yer alır.

Mehmed Sadık yönetimindeki *Azeri Türk* eski kalitesini kaybetmiştir. Dergide yer alan makale ve haberler Azerbaycan'ın ekonomisi, sosyal ve siyasi sorunlarına değineceği yerde neredeyse tamamına yakını Kafkasya Birliği meselesi ve Kuzey Kafkasyalı "kardeşlerin" sorunlarına ayrılır. *Azeri Türk*'ten ayrılarak *Odlu Yurt* dergisini çıkarmaya başlayan Resulzade ile Mirza Bala'ya yönelik sataşmalar ve ciddi suçlamalar içeren sayfalarca süren makaleler ve yine Mehmed Sadık tarafından, Resulzade'nin yakın arkadaşı ve sırdaşı olarak nitelenen ve Şubat 1929'da *Azeri Türk*'ten ayrılarak *Odlu Yurt*'a geçen Şefi Bey Rüstembeyli'ye5 yönelik sataşma dolu yazılar ve bunun

5 Şefi, "İdareye mektup", *Odlu Yurt*, sayı 1 (Mart 1929), s. 35.

sonucunda Şefi Bey tarafından Mehmed Sadık'ın şahsına açılan mahkemeyeyle ilgili haberler ve makalelere de sıkça yer verilir.

Mehmed Sadık'ın yazdığı makalelerin çoğu her ne kadar Kafkasya Birliği ile ilgili idiyse de, ara sıra yayınlanan ve Azerbaycan'ın, Bolşevik hakimiyetine geçmesinden sonra oluşan şartlar dahilinde aldığı ekonomik, sosyal ve siyasî duruma açıklık getiren makaleleri özellikle genç neslin Sovyet Rusya'nın gerçek yüzünü görmelerini sağlayacak niteliktedir. Mehmed Sadık bu makalelerinde Azerbaycan halkını, bilhassa Azeri gençliğini Sovyet Rusya'nın ülkede uygulamakta olduğu ekonomik, dinî ve kültürel sömürüye karşı uyarır, gözlerini açıp bu durumdan kendilerini korumalarını önerir. Mehmed Sadık yönetimindeki *Azeri Türk*'te yazar kadrosu Resulzade, Mirza Bala ve Şefi'nin dergiden ayrılmasından başka değişmemiş, eski kadro yine aynı şekilde kalmıştır. Ancak, daha önce bahsettiğimiz gibi, bu yazar kadrosuna pek iş düşmez çünkü, zaten sayfa sayısı azalan dergi, Mehmed Sadık'ın makale ya da makaleleriyle ve çok sayıda şiirle doluyor, geriye kalan iki ya da üç sayfada eski kadronun yazılarına ancak yer verilebiliyordu.

3. Derginin şekli

1 Şubat 1928'den 1 Mart 1931'e kadar geçen zaman zarfında ilk 20 sayısı Arap harfleriyle olmak üzere toplam 32 sayı yayınlanan *Azeri Türk* dergisinde Latin harflerine geçiş kademeli bir şekilde olmuştur. Sovyet hükümetinin, 1929 yılından itibaren Azerbaycan'da Latin harflerine kesin olarak geçiş yapılması hakkında karar almasından sonra dergi yönetimi, okuyucuların yeni harflerle yavaş yavaş tanışmasını sağlamak amacıyla 10. sayıdan itibaren, yeni rakamları kullanmaya başlamış, derginin tarihi, sayısı, bedeli ve sayfa numaraları yeni rakamlar kullanılarak verilmiştir. 10. sayıdan itibaren bunların yanısıra makale ve haberlerde geçen sayılar da yeni rakamlarla verilmeye başlanmıştır. Derginin 11. ve 14. sayılarının son sayfalarında TBMM tarafından kabul edilen uluslararası rakamlar ve bu rakamların Arap alfabesinde hangi işarete karşılık geldiğini gösteren tablolar yayınlanarak okuyuculara yeni harflerin öğretilmesi amaçlanmıştır. 15. sayıda ise TBMM tarafından kabul edilen Latin alfabesi ve bu yeni alfabedeki harflerin Arap alfabesinde hangi sese karşılık olarak geldiğini gösteren bir başka tablo yayınlanarak okuyucuların yeni alfabe ile tanışmaları sağlanmıştır.

Dergide, her kesimden okuyucu kitlesine ulaşabilmek amacıyla sade bir Türkçe kullanılmaya çalışılmıştır. Başta derginin baş yazarı Resulzade olmak üzere, yazar kadrosu İsmail Gaspiralı'nın "dilde, fikirde, işte birlik" düşüncesini benimsemiş ve bu düşüncenin "dilde birlik" unsurunu kendi dergilerinde tatbik etmişlerdir. Resulzade'ye göre, Çarlık Rusyası devrinde başlayıp Sovyet Rusya döneminde hat safhaya ulaşan Ruslaştırma politikasının gereği olarak her Türk boyunun kullandığı şive farklı bir lisan gibi gösterilmeye çalışılarak ait olduğu boyun adıyla anılan farklı bir dil konumuna getirilmiş, bu suretle Türk halklarının arasına bir mesafe girmesi ve birbirleriyle olan bağlarının kesilmesi amaçlanmıştı. Bu duruma bir son verilmesi için farklı yerel şiveler yerine ortak bir şive seçilmeli ve yazı dili bu olmalıydı. En uygun şive ise Türkiye Türkçesiydi (Osmanlıcaydı). Ancak Resulzade, Türkiye Türkçesinin içerdiği çok sayıda yabancı kökenli kelimenin çıkarılarak yerlerine öz Türkçe kelimeler koyulmak suretiyle sadeleştirilmesini ve böylelikle halkın her kesiminin okuduğu bir yazıyı kolayca anlayabilmesi fikrini savunuyordu. *Azeri Türk*'te bu düşünce uygulanmaya çalışılmıştır. Osmanlıcanın ağır ağıdalı dili olabildiğince sadeleştirilmeye çalışıldıysa da tam bir sadeleşme sağlanamamıştır. Ayrıca derginin yazı kadrosunun tamamını Azeri Türklerinin oluşturuyor olmasından ve de bu yazar kadrosunun bir kısmının Osmanlıca'yı iyi düzeyde bilirken bir kısmının pek iyi bilmemesi yüzünden birçok haber ve makaleye çok fazla Azerice kelime karışmış bu da derginin dilini anlaşılması daha güç bir bir şekle sokmuştur. Kısaca derginin dili her ne kadar Osmanlıca olarak seçilmişse de Osmanlıca-Azerice karışımı bir dil olmuş, ancak yine de sade bir lisan kullanılmaya çalışılmıştır.

Ancak Mehmed Sadık ile aralarındaki anlaşmazlık nedeniyle Resulzade ve Mirza Bala'nın dergiden ayrılması sadece derginin içeriğinde değil şeklinde de olumsuz yönde değişiklikler meydana gelmesine sebep olur. Yayın hayatına başladığı 1928 senesi boyunca düzenli olarak on beş günde bir yayınlanan dergi, Aralık 1928'de Mehmed Sadık yönetimine geçtikten sonra eski düzenini kaybeder. 1928 senesinde ikisi fevkalade nüsha olmak üzere 20 sayı yayınlanan dergi, 1929 senesinde dokuz adet yayınlanır. Bu sayı 1930'da ikiye kadar düşer ve yayım hayatının son senesi olan 1931 yılında ise sadece bir tek sayı yayınlanabilir. Dolayısıyla Resulzade yönetiminde bir yıllık bir zaman zarfında 20 sayı yayınlanan *Azeri Türk*, Mehmed Sadık yönetiminde üç

yıl zarfında toplam 12 sayı yayınlanabilmiştir. Rezulzade ve Mirza Bala'nın zamanında her sayı 16 sayfa iken, 21. sayıdan itibaren derginin sayfa sayısı sekize iner. Yayınlanan nüsha sayısı ve derginin sayfa sayısı birlikte derginin kalitesi de eskiye oranla bir hayli düşer. 21. sayıdan itibaren Latin harfleriyle yayınlanmaya başlanan dergi az sayıda sayfa içerdiği gibi bir de oldukça büyük puntolarla hazırlanmaya başlanır. Zaten sayfa sayısı yarı yarıya azalmış olan derginin bir de büyük puntolarla hazırlanıyor olması daha az sayıda makale ve haberin yayınlanmasına sebebiyet verir. Tüm bu olumsuz değişikliklere bir de sayfa düzenlemesinde meydana gelen bozukluk eklenince dergi, eski halini aratır duruma gelir. Latin harfli, çıkan sayılarda sayfa çok karışık bir hal almıştır. Bir makalenin ya da haberin diğer sayfadaki devamını bulmak güçleşmiştir. Çizgilerle yazılar birbirinden ayrılmak istenmiş ancak bu, sayfayı daha da karışık bir hale getirmiştir. Sayfa düzenlemesindeki bu düzensizlik birkaç sayı sonra nispeten düzelir.

Mehmed Sadık zamanında meydana gelen bu türden olumsuz değişikliklere rağmen *Azeri Türk* dergisi, Azerbaycan'ın yeniden istiklâlini kazanması uğrunda takdire değer bir uğraş verir. Başkanlığını Mehmed Sadık'ın yaptığı Azeri Türk Gençler Birliği vasıtasıyla birçoğu *Azeri Türk* idarehanesinde gerçekleştirilen toplantılar ve konferanslarla yurtdışındaki Azeri gençlerinin millî terbiye ve kültürüyle olan bağı devam ettirilir, yurtdışında yaşayan Azeriler arasında yakın ilişkiler kurulması sağlanır ve en önemlisi, eğitilmiş Azeri gençlerinin Azerbaycan'ın geleceği açısından ne derece önemli olduğunun bilincinde olunarak, birliğin toplantıları sırasında maddî durumu yerinde olan katılımcılardan toplanan yardımlar sayesinde ihtiyaç içinde olan Azeri gençlerinin okutulması, giydirilip karınlarının doyurulması sağlanır. Nitekim *Azeri Türk* dergisinin Kasım 1929 tarihli sayısında yayınlanan bir haberden, kurulmuş olduğu 1924 senesinden itibaren geçen zaman zarfında Azeri Türk Gençler Birliği'nin, 39 fakir öğrenciye maddî yardımda bulunduğu, birçok Azeri gencinin okullara yerleştirilmesinde rehberlik etmiş olduğu ayrıca *Yeni Kafkasya* ve sonrasında *Azeri Türk* dergilerinin idarehanelerinde 32 tarihî ve içtimaî konferans ile yedi özel müsamer tertip etmiş olduğu ve birliğin beşinci senesine girdiği 1929 yılının Kasım ayında ise sekiz yeni öğrenciye daha maddî yardımda bulunduğu anlaşılır.⁶

6 "Azeri Türk Gençler Birliğinde", *Azeri Türk*, sayı 28-29 (Kasım 1929), s. 15.

Mehmed Sadık yönetimindeki *Azeri Türk* dergisinin eskiye oranla her yıl daha az sayıda ve daha az sayfa basılıyor olmasını, yine eskiye oranla kalitesinde meydana gelen düşüşü Mehmed Sadık'ın başkanı bulunduğu Azeri Türk Gençler Birliği'ne ayırmak zorunda kaldığı zamana ve ödeneğe bağlayabiliriz. Mehmed Sadık, toplantılarda yardımsever vatandaşlar tarafından yapılan yardımların neredeyse tamamına yakınına ihtiyacı olan Azeri gençlerinin okutulması ile diğer zorunlu ihtiyaçlarının karşılanması işine ayırmaktaydı. Hatta 1931 senesinde maddî durumu bozuk olan ve kalacak yerleri olmayan Azeri öğrenciler için yurt kurulması amacıyla girişimde bulunmuş ve birlik toplantılarından sağlanan yardımlarla, Azeri gençlerine yatacak yer, okul masrafları, yiyecek, giyecek ve cep harçlıklarının karşılanması için çalışmalarda bulunmuştur.⁷

Sonuç

Azeri Türk dergisi, Azerbaycan siyasî göçmenleri basın yayın faaliyetleri içerisinde çok önemli bir yer tutar. Dergide zamanla meydana gelen tüm olumsuz yöndeki değişikliklere rağmen *Azeri Türk*, Azerbaycan'ın istiklâli davasından hiçbir zaman vazgeçmez ve bu fikir doğrultusunda tüm yazar kadrosuyla birlikte içinde buldukları maddî ve manevî sıkıntılara rağmen hiç taviz vermeden yoluna devam eder. *Azeri Türk* daima Azerbaycan'ın istiklâli için çalışır, Azerbaycan'ın maruz kaldığı ekonomik, siyasî, sosyal ve kültürel sorunlar hakkında ayrıntılı bilgiler vererek halkın içinde bulunduğu durumdan haberdar olmasını ve böylece Sovyet hükümetine karşı bilinçli olmasını amaçlar. Derginin neredeyse tamamı Azerbaycan'ın karşı karşıya kaldığı problemler hakkında son derece önemli bilgiler içeren makale ve haberlerle doludur. Dergide sıkça yer alan, Azerbaycan millî kültür ve edebiyatıyla ilgili yazı dizileri ve makaleler ilk bakışta problemlerin dile getirildiği makalelermiş gibi gözüküyorsa da aslında bu yazıların fazlaca yayınlanıyor olmasının altında da kültürel ve eğitim ile ilgili problemler yatar. Sovyet Rusya'nın Azerbaycan üzerinde uyguladığı Ruslaştırma politikasının gereği olarak Azerbaycan halkına benimsetilmeye çalışılan proleter kültürü ve proleter edebiyatına karşılık, dergide Azerbaycan millî kültürüne ait örneklerin yayınlanması

7 "Fakir talebe için yurt tesisi", *Azeri Türk*, sayı 32 (Mart 1931), s. 16.

suretiyle Azerilerin ne denli köklü bir kültüre sahip buldukları gösterilmek istenir. Böylece yeni neslin, yüzyılların birikimi olan bu zengin öz kültürlerine sahip çıkmaları ve suni proleter kültürüne meyil etmelerinin önlenmesi amaçlanır. Kısacası dergi Azeri halkının karşı karşıya kaldığı problemleri ve haksız uygulamaları sıkça vurgulamak suretiyle gerek vatandaki gerekse yurtdışında yaşamak zorunda kalan Azeri Türklerini Azerbaycan'ın istiklali davasında bir fikir etrafında toplamak düşüncesini taşır ve bu fikrin oluşmasında da önemli bir rol oynar.

BİBLİYOGRAFYA

- İBRAHİMLİ, Haleddin, *Azerbaycan Siyasi Muhacereti*, Elm Neşriyatı, Bakü 1996.
- DEVLET, Nadir, *Çağdaş Türkler: Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Çağ Yayınları İstanbul 1993.
- Şefi, "İdareye mektup", *Odlu Yurt*, sayı 1, Mart 1929.
- "Azeri Türk Gençler Birliğinde", *Azeri Türk*, sayı 28-29, Kasım 1929.
- "Fakir talebe için yurt tesisi", *Azeri Türk*, sayı 32, Mart 1931.

